

Миколенко А.В.*

ГЕНЕЗА ТЕОРІЙ ГРОШОВИХ СИСТЕМ

У статті розглядається формування і розвиток грошових систем, зосереджена увага на системах заснованих на золоті та сріблі. Аналізуються переваги та недоліки використання золотого стандарту. Міститься інформація про провідні ідеї відродження валютних систем заснованих на золоті, зокрема електронні системи.

Ключові слова: золотий стандарт, грошова система, грошова одиниця.

The article deals with the formation and development of financial systems. It focuses on systems based on gold and silver metals. It analyzes the advantages and disadvantages of using the gold standard and contains information on the leading ideas of rebirth of monetary systems based on gold, including electronic systems.

Keywords: gold standard, the monetary system, monetary unit.

В статье рассматривается формирование и развитие денежных систем, сосредоточено внимание на системах основанных на золоте и серебре. Анализируются преимущества и недостатки использования золотого стандарта. Содержится информация о ведущих идеи возрождения валютных систем основанных на золоте, в частности электронных систем.

Ключевые слова: золотой стандарт, денежная система, денежная единица.

Постановка проблеми. Через світову фінансову кризу, яка розпочалась у 2008 році, в економічній літературі знову відродилася дискусія про недоліки національних і світових грошових систем та про можливі альтернативи, зокрема про повернення до золотого стандарту.

Незважаючи ні на що, золото досі розглядається багатьма людьми в світі як матеріальне забезпечення достатку. Не дивно, що під час економічної нестабільності збільшується кількість прибічників зміцнення ролі золота в грошовій системі та повноцінного відродження золотого стандарту. Постає питання, чи є доцільним повернення до золотого стандарту чи створення нового варіанту валютної системи на основі золота.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний вклад у дослідження проблем використання золота внесли економісти Анікін А. В., Борисов С. М., Дубоносов Л. А. та українські економісти Луцишин З. О., Савел'єв Є.В., Шаров О. М.. Недоліки сучасної фінансової системи та сценарії її зміни знайшли відображення у працях відомих вчених, які займалися проблематикою розрахунків у золоті, регіональних валют та введення єдиного міжнародного інструменту розрахунків. Значний внесок у дослідження цієї проблеми зробили Андріанов В. В., Єсяян Е. М., Красавіна Л. Н., Кержковська Д. Р., Михальський

* аспірантка кафедри міжнародного бізнесу Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: доцент Расшивалов Д. П.

В. В., Обухов Н. П., Сай В., Шкребець М. С. та інші. Дослідники, серед яких Єсаян Е. М., Красавіна Л. Н. та Обухов Н. П., описують основні постулати колишніх і сучасних валютних систем, розкривають їх недоліки. Михальський В. В. і Шкребець М. С. розглядають інвестиційну грамотність населення та привабливість золота як інвестиції й можливість розрахунків ним. Босак А. О. та Кошовський Р. П., Михальський В. В. досліджують доцільність створення електронних грошових систем, оснований на золоті.

Невирішена раніше частина глобальної проблеми. Серед опублікованих робіт недостатньої ваги приділено теоретичним основам ідеї побудови системи нового золотого стандарту. В недостатній мірі висвітлено роль золота в сучасній економічній системі.

Постановка завдання. Сучасний стан макрофінансової нестабільності, велика волатильність валютних ринків показує на скільки слабкою і не ефективною є сучасна фінансова система. Метою даної роботи є аналіз історії грошових систем та перспектив створення нових; дослідження еволюціонування золота в економіці.

Викладення основного матеріалу. Всі дискусії з приводу сучасної економічної нестабільності в тій чи іншій мірі зводяться до ідеї повернення до саморегульованої валютної системи. Міжнародна валютна система, що заснована на фіксованих номінальних ставках є водночас простою та дуже складною. Ця система перебуває в зародковому стані оскільки всі учасники просто погодитися з набором стійких значень їхніх валют. Яскравим прикладом системи з фіксованою ставкою є класичний золотий стандарт, який був одним із стовпів світової економіки приблизно з 1870 до 1914 року.

Золотий стандарт – це грошова система, що ґрунтується на золоті, в якій головним видом грошей є золоті монети, а всі інші види грошей можуть розмінюватись на них за фіксованим курсом. Іншими словами це пряме конвертування валют у золото. За такої системи держава гарантує забезпечення золотом усієї грошової маси своєї валюти. При розрахунках між державами встановлюють фіксований обмінний курс валют на основі співвідношення цих валют до одиниці маси золота.

Чим же мотивується та широка підтримка золотого стандарту? На мою думку, перш за все це відновлення і підтримання стабільності цін завдяки стійкому обмінному курсу на золото, або ж фіксованому обмінному курсу основних валют, замість постійних коливань валютних курсів. По-друге слід зазначити, що економіка стає більш стабільною, менш схильною до інфляції, оскільки уряд не може емітувати гроші, що незабезпечені золотом. Однак дефіцит платіжних засобів викликає спад у виробництві через кризу ліквідності.

Зауважимо, що ще з стародавніх часів золото використовувалось в якості платежу та засобу збереження вартості, воно було мірилом багатства і достатку, реальним активом. Звертаю вашу увагу на те, що досить тривалий відрізок часу, а саме в епоху первісного накопичення капіталу (16-19 ст.) людство жило при біметалізмі – грошовій системі, в основі якої були два благородні метали: золото і срібло. За такої системи монети карбувалися з обох металів та оберталися на рівних засадах. Банкноти вільно обмінювались на обидва метали. Біметалізм існував у трьох видах:

1. Система паралельної валюти – система за якої на ринку стихійно встановлювалось співвідношення між срібними і золотими монетами за вартістю вміщеного в них металу. Це фактично означало, що срібні та золоті монети приймалися відповідно до ринкової вартості цих металів. Недолік цієї системи в тому, що ринкові зміни у співвідношенні валют спричинювали постійні перепади подвійної системи цін і таким чином створювала технічні незручності в організації обміну.

2. Система подвійної валюти – це встановлене державою у законодавчому порядку вартісне співвідношення між двома металами. Але фіксоване встановлення співвідно-

шення між металами дуже часто не збігалось з ринковим. Це призводило до того, що з обігу зникали ті монети, відносна вартість яких в певний момент часу підвищувалась, тобто один метал був переоцінений і витісняв з обігу інший недооцінений.

3. Система кульгаючої валюти – карбування одного з видів монет у закритому порядку. Було введено закриті карбування срібних монет з метою запобігти витісненню золота сріблом. Через заборону відкритого карбування срібних монет срібло почало знецінюватися щодо золота, збільшився притік дешевого срібла в країни, де ще зберігалися системи подвійної валюти, і відтік з них золота за кордон. Унаслідок цього карбування срібних монет зовсім припинилося, золото було оголошено єдиним грошовим товаром, а срібні монети, що залишилися в обігу, – розмінною монетою [1, с. 139].

Основним недоліком біметалізму слід зазначити те, що на ринку паралельно діяли дві валюти та існували дві системи цін, тобто за обома металами була законодавчо закріплена роль грошей, що суперечило природі грошей як єдиного товару, який виконує функцію узагальненого еквівалента. Через золоту і срібну валюти постійно виникали суперечності, що призвели до державного втручання.[2] Наприкінці 19 століття відбулося значне знецінення срібла через відкриття його родовищ у США, що здешевило його виробництво. Це сприяло тому, що з 1870 років срібло втрачає свою функцію міри грошей і золото набуває міжнародного статусу грошового металу, виникає система золотого стандарту (монометалізм)¹. Так тривало до 1914 року, а потім спостерігалось недовге відновлення в кінці 1920 років. Однак в історії зазначаються і випадки срібного монометалізму, наприклад в Індії (1852-1893), Голландії (1847-1875) і Росії (1843-1852).

Артур Блумфільд – один з провідних американських вчених в галузі золотого стандарту характеризує це явище таким чином: «Національна грошова одиниця визначалась існуючою в країні кількістю золота. Центральний банк або скарбниця купували і продавали золото за фіксованими цінами відносно національної валюти. Золото вільно карбувалось у монети і вони складали значну частину оборотних коштів. Золото можна було вільно імпортувати та експортувати». Таким чином під час золотого стандарту були встановлені фіксовані обмінні курси між валютами країн. З точки зору економічної ефективності ідеальний золотий стандарт, а саме такий, яким він постає у посібниках, уособлює в собі стабільну автоматизовану систему з саморегульованим механізмом, що передбачає мінімальне втручання людини. Це система стабільності цін та збалансованості міжнародних платежів. Але в дійсності ця система виявилась далеко не такою ідеальною [2, с. 4].

У Франції існував біметалізм і тому саме тут виникла ідея забезпечити єдність у визначенні валютних курсів. На Паризькій конференції (1867 р.) золото було визнане формою світових і національних грошей. За ним на міжнародному рівні були закріплені всі функції грошей. Грошова система на основі золотого стандарту («золотий монометалізм») включала такі основні принципи:

1. Золото - єдина форма світових грошей;
2. Необмежений імпорт та експорт золота;
3. Золото вільно обертається, що означало:
 - центральні банки окремих країн можуть продавати і купувати золото в необмежених кількостях за фіксованими цінами.
 - будь-яка особа може використовувати золото без будь-яких обмежень.
 - кожен може карбувати золоті монети із золотих злитків на державному монетному дворі.

Ці умови поширювалися як на резидентів, так і на нерезидентів окремих країн. Для кожної національної валюти встановлювався золотий вміст, тобто кількість золота в оди-

ниці національної валюти, через який можна було легко визначити офіційні курси валют по відношенню одна до одної (золоті паритети). Незважаючи на наявність золотого стандарту, ринкові курси формувалися під впливом співвідношення попиту і пропозиції на ринку. При істотних відхиленнях ринкових курсів від золотих паритетів розрахунки починали здійснювати золотом, що приводило їх у відповідність з офіційними курсами. При цьому перехід до розрахунків золотом ставав вигідним при досягненні «золотих точок». Так, якщо ринковий курс національної валюти по відношенню до іноземної знижувався до рівня, при якому ставало вигідніше оплачувати ввезений товар золотом, ніж в іноземній валюті, то говорили про досягнення ним «золотої точки» вивезення. Аналогічно визначалася «золота точка» ввезення. Протягом 70-х рр. 19 ст. Франція, Німеччина та багато інших країн перейшли до золотого стандарту, що призвело до надмірного попиту на золото та дефляційного процесу в цих державах. Одночасно демонетизація срібла створила його надлишкову пропозицію та інфляційний процес в країнах, які зберегли срібний стандарт. Остаточний вибір на користь золота був зроблений з відкриттям великих золотих родовищ в Південній Африці. І вже до 1900 р. більшість провідних країн, за винятком Китаю, визнали золотий стандарт [3, с. 12].

Звертаю вашу увагу на те, що серед основних причин вибору саме золота у якості стандартної грошової одиниці слід зазначити: довговічність, незмінність при зберіганні; відносно висока вартість; подільність і об'єднаність; можливість ідентифікації за кольором, вагою, акустичними властивостями, мірою ковкості.

Золотий стандарт існував у трьох формах:

1. Золотомонетний стандарт був найбільш стабільною і саморегульованою системою, оскільки коли виробництво і товарообіг падали зменшувалась потреба в грошах і їх вилучали з обігу до скарбниці, при збільшенні товарообігу гроші зі скарбниці пускали в обіг. Ця система проіснувала у більшості країн з 1867 до 1914 р., після Першої світової війни золотомонетний стандарт був відновлений лише в США, де проіснував до 1933 р. Він характеризувався тим, що золото виконувало всі функції грошей, золото було і мірою вартості і засобом обігу. В обігу перебували золоті монети і банкноти, що вільно обмінювались, відбувалося відкрите карбування монет із фіксованим золотим вмістом. Для забезпечення потреб обігу золотими монетами держава мусила мати значні обсяги золотих запасів. З метою зменшення маси золотих монет в обігу та зменшення витрат на забезпечення їх обігу, широко емітувалися паперові банківські білети, також почали активно розвиватися депозитна форма грошей і безготівкові розрахунки. У процесі історичного розвитку співвідношення між золотими монетами в обігу та їхніми представниками – банкнотами поступово змінювалося. До 1913 р. золоті монети становили 1/10 грошової маси. Обмін монет на банкноти дедалі скорочувався доки не дійшов свого завершення. Основними факторами, що сприяли краху золотомонетного стандарту можна назвати те, що відбулося введення воюючими сторонами обмежень, через які існування єдиної валютної системи стало неможливим; в значних розмірах збільшилася емісія паперових грошей для покриття військових витрат; вичерпалися ресурси золота через фінансування військових витрат [5]; припинився розмін банкнот на золото, заборонявся вивіз золота за кордон, громадянам заборонялося володіти золотом у монетарній формі, золото пішло у скарби, почав відбуватися перехід до паперових грошових систем. Повернення до золотомонетної системи стало недоцільним через нерівномірність світових запасів золота та прагнення держав до централізації золота як важливого військово-фінансового ресурсу на випадок нових війн.

2. Золотозливковий стандарт – це система, для якої є характерним відсутність в обігу золотих монет та їх вільне карбування, обмін грошових знаків здійснюється лише на зо-

лоті зливки з певним обмеженням. Для прикладу: у Великобританії конвертованість на золоті зливки обмежувалась сумами, що не перевищували 1,5 тис. фунтів стерлінгів, а у Франції ця сума становила не більше 225 тис. франків. На зовнішньому ринку сальдо платіжного балансу між країнами оплачувалось шляхом переміщення злиwkів. Ця система використовувалась переважно для міжнародних розрахунків. Після війни більшість країн не мали достатніх золотих запасів і тому не були спроможні відновити золотий стандарт навіть у золотозливковій формі, тому вони перейшли до золотодевiзного стандарту.

3. Золотодевiзний стандарт – це система, що характеризується відсутністю обiгу і вільного карбування золотих монет, а обмін банкнот здійснюється на іноземну валюту (девiзи), яка обмінюється на золото. Девiзи – платіжні засоби в іноземній валюті, призначені для міжнародних розрахунків (чеки, акредитиви, перекази, іноземні банкноти і монети тощо). Слід зазначити, що роль золотодевiзного стандарту полягала в тому, що він закріпив валютну залежність одних країн від інших і став основою переходу до золотовалютного стандарту. Система золотодевiзного стандарту була юридично оформлена рішенням Генуезької конференції (1922 р.), але незважаючи на ці рішення скрізь відбувалася демонетизація золота в національних грошових системах, що означало відмову від його використання в якості міри визначення курсів національних валют, засобу обiгу і платежу. Слід зазначити, що як єдина світова система золотодевiзний стандарт не функціонував.

Золотозливковий та золотодевiзний стандарти були грошовими системами без золотого обiгу, тобто золото не виконувало функцій обiгу та платежу. Саме тому ці стандарти називають «урізаними» формами золотого стандарту.

Світова економічна криза у 1929-1933 рр. прискорила крах золотого стандарту. Криза зумовила масове знецінення валют, неврівноваженість платіжних балансів та коливання валютних курсів, параліч міжнародної кредитної системи через припинення платежів країнами-боржниками. Зокрема у США необхідність вивести країну з глибокої економічної кризи зумовила заборону обороту та зберігання золотих монет, злиwkів, сертифікатів, також заборонявся вивіз золота за кордон. Після світової кризи 1929-1933 рр. золотий стандарт певний час зберігався лише у країнах так званого «золотого блоку»: Франції, Бельгії, Голландії, Швейцарії, Італії та Польщі. У 1935 р. від золотого стандарту відмовилися Бельгія та Італія, а в 1936 р. – усі інші країни. Відбувся перехід грошово-кредитних систем світу від саморегульованих до регульованих грошових систем. Основними недоліками системи монометалізму можна вважати:

1. Залежність від видобутку золота.
2. Недостатня еластичність.
3. Дороговизна, оскільки у разі знецінення грошових знаків країнам потрібно буде розраховуватись з іншими країнами золотом, оскільки відсутня можливість запроваджувати власну валютно-грошову політику.

Зауважу, що система золотого стандарту відіграла значну роль у становленні системи паперово-кредитних грошей, внутрішніх грошових систем країн. Налагодились міжнародні відносини за допомогою експорту та імпорту золота. Відбувся перехід до регульованих грошових систем.

Передумови створення Бреттон-Вудської системи були сформовані в 30-х роках 20 ст. через розпад механізму міжнародних розрахунків, який був заснований на золотодевiзному стандарті. Треба відзначити, що після 1934 світова валютна система не відповідала принципам, які були покладені в її основу. У цей період тільки США гарантували фіксовану ціну на золото (35 дол. за тройську унцію) і погодилися обмінювати долари на золото, але тільки для центральних банків. Багато країн висловлювали ціну своїх валют

в доларах (через тройську унцію), результатом чого стало поступове перетворення останнього на в основі неофіційну резервну валюту і витіснення з цієї ролі фунта стерлінгів. Найбільш характерними рисами світової валютної системи у період Другої світової війни слід зазначити:

- більшістю воюючими країнами і багатьма країнами, що дотримуються нейтралітет введени валютні обмеження;
- підвищення ролі золота як світових грошей, оскільки у воєнних умовах тільки на нього можна було придбати стратегічні і дефіцитні товари;
- зменшення золотих резервів країн, які вели активні закупівлі озброєння та продукції країн-експортерів, насамперед США;
- втрата валютними курсами регулюючої ролі в економічних відносинах;
- використання країнами-окупантами валютно-фінансових методів експлуатації завойованих держав (емісія незабезпечених грошей для формальної оплати поставок сировини і продовольства з окупованих країн, завищення курсу національної валюти) [3, с. 14].

Зазначимо, що у 1944 р. на США припадало 50% світового ВВП і понад 70% (25 тисяч тонн) світових запасів золота, які надійно зберігались у Форт Ноксі. Це спричинило той факт, що ключове місце посів долар США, оскільки він був підкріплений великим золотим запасом і виступав єдиною валютою, що конвертувалась у золото за фіксованим курсом (35 \$/тр.ун.). Цей факт і спричинив, що основою Бреттон-Вудської системи стала система золотовалютного стандарту, яка трансформувалася у систему золотодоларового стандарту.

У той час, коли провідні фахівці, Джон М. Кейнс (Великобританія) і Гаррі Уайт (Мінфін США), виступали саме за доларову модель глобальної фінансової системи, у світі відбувались колосальні зміни, викликані нею. Наприклад, забезпечення випуску доларів золотом станом на 1934 р. складало 40%, а вже за рік після прийняття Бреттон-Вудської системи у 1945 р. воно скоротилось до 25% [4, с. 71].

Валютна криза, що була спричинена Другою світовою війною, спонукала до появи нової світової валютної системи. Розробка проекту цієї системи розпочалася в роки Другої світової війни англійськими та американськими економістами. Теоретичне обґрунтування механізму функціонування міжнародної валютної системи в повоєнний період пов'язане насамперед з працями Дж. М. Кейнса. Ще в 1936 р. у роботі «Загальна теорія зайнятості, відсотка і грошей» він висунув ідею формування замість золота нових платіжних засобів для обслуговування міжнародних розрахунків і міждержавного регулювання валютно-фінансових відносин за допомогою спеціальної міжнародної організації. Ідеї Дж. М. Кейнса були матеріалізовані наприкінці Другої світової війни. Принципи нової системи офіційно закріпили на міжнародній валютно-фінансовій конференції в Бреттон-Вудсі (США) (1-22 червня 1944 р.). Хоча звернути увагу на те, що у прийнятій угоді було визначено такі основні принципи нової валютної системи:

1. Визнання золота і долара США основою світової валютної системи (також використовувався фунт стерлінгів, але в меншому обсязі). Це означало відновлення золотих паритетів валют з фіксацією їх у МВФ, продовження використання золота як міжнародного резервного і платіжного засобу, збереження золотодоларового стандарту (при ціні золота 35 дол. за тройську унцію, тобто 31.1035г золота). Для цього казначейство США продовжувало за встановленою ціною розмінювати долари на золото тільки центральним банкам і урядовим установам інших країн. Інші валюти могли тепер обмінюватися на золото тільки через долар.

2. Створення Міжнародного валютного фонду (МВФ), що надає його членам кредитну допомогу для здійснення валютної інтервенції, і Банку реконструкції та розвитку (МБРР, або Світового банку). Девальвація валют понад 10% допускалася лише з дозволу МВФ. Прирівнювання валют одна до одної та їх взаємний обмін здійснювалися на основі офіційно узгоджених країнами-членами МВФ валютних паритетів, виражених у золоті та в доларах США. Ці паритети були стабільними, їх зміна могла відбуватися тільки з санкції МВФ і за певних умов, що на практиці траплялося дуже рідко.

3. Міждержавне регулювання валютних відносин здійснювалося головним чином через посередництво МВФ. Він забезпечував підтримання країнами-учасниками офіційних валютних паритетів та курсів. Для зміни паритету або введення валютних обмежень була потрібна згода МВФ.

4. Запровадження валютного коридору. Офіційні курси валют установлювалися через визначення їхнього золотого вмісту (масштабу цін) і відповідно до цього твердо фіксувалися відносно долара США. Ринковий курс валют міг відхилитися від встановленого паритету тільки в межах не більше 1% в обидві сторони без погодження з МВФ. В обов'язок центральних банків входило підтримання цього коридору на основі валютних інтервенцій, для цього вони повинні були нагромаджувати доларові резерви. Якщо курс національної валюти падав, то центральні банки продавали валюту на ринку, якщо підвищувався – скуповували; у такий спосіб відбувалося відновлення співвідношення курсів. В результаті обов'язок накопичувати доларові резерви вів до зміцнення курсу американської валюти;

5. Пом'якшення валютних обмежень. Разом з цим допускалося введення взаємної оборотності валют, а також скорочення обмежень на експорт капіталів і зобов'язань з продажу валюти центральним банкам. Фактично остаточні розрахунки за платіжними балансами між країнами здійснювалися шляхом обміну золота на валюту і навпаки як централізованим шляхом (центральною банками та іншими офіційними установами), так і на Лондонському ринку золота.

6. Надання тимчасової фінансової допомоги країнам-членам для врегулювання платіжних дисбалансів. Що означало, що у разі необхідності країни через механізм МВФ та іншими шляхами могли надавати одна одній кредити в іноземній валюті для фінансування дефіциту платіжного балансу.

З початку війни Західна Європа станом на 1947 рік втратила золота на 4,9 млрд. дол. Створена валютно-фінансова система сприяла розвитку США як лідера світової економіки, разом із експортом капіталу та програмою відновлення економіки Європи (план «Маршала» та ін.); військові видатки США фінансувались тільки за рахунок валютної експансії. І все це ґрунтувалося на збереженні лідерства в економіці і наявності достатнього золотого запасу для забезпечення доларової маси в обігу [5, с. 12].

Золотодоларовий стандарт, що утвердився на основі головного принципу Бреттон-Вудської валютної системи проіснував до 1970-х рр. Вже наприкінці 1960-х рр. стали проявлятися ознаки кризи даної валютної системи. США значною мірою втратили на світовому ринку свої конкурентні переваги: виник дефіцит платіжного балансу, почали розвиватися інфляційні процеси, різко скоротилися запаси золота. Курс долара почав різко знижуватися через значне збільшення пропозиції даної валюти з метою обміну на золото. Спостерігався безконтрольний рух доларів. В 1971 р. їх вартість становила 11,1 млрд. дол.. Ця сума в 6 разів була меншою від доларової маси, що перебувала у міждержавному обігу. Почалася масова гонитва за золотом як більш стійким грошовим активом і відповідна відмова від долара. Утворилася подвійна ціна на золото: офіційна – 35 дол. за 1

унцію та ринкова, що в декілька разів перевищувала офіційну. У цій ситуації США по суті повністю втратили свою здатність здійснювати обмін доларів на золото за фіксованою ціною і таким чином утримувати його функцію міжнародної резервної валюти. Визначаючи це, 15 серпня 1971 р. президент Р. Ніксон прийняв рішення про припинення конвертованості долара в золото. Відміна одного з головних принципів Бреттон-Вудської системи означала її фактичний крах [6, с. 285].

Смітсонівська угода включала наступні аспекти: долар девальвований (на 7,89%), а офіційна ціна золота підвищена до 38 дол. США за унцію; змінені офіційні курси ряду валют; розширилися дозволені межі коливань курсів валют (до $\pm 2,25\%$); скасовувалось щойно введене імпортне мито в США (10%). Однак ці дії не змогли налагодити економічну ситуація і у 1973 було прийнято рішення про відмову від фіксованих курсів. Дана міра означала повну відмову від золотого стандарту в сфері міжнародних економічних відносин.

На основі проведеного дослідження слід зауважити, що серед основних причин кризи і розпаду Бреттон-Вудської валютної є:

1. Нестабільність в економіці. Суперечливий розвиток економіки, що проявлявся в циклічних кризах 1969-1970, 1974-1975, 1979-1983 рр.

2. Посилення інфляції негативно впливало на конкурентоспроможність фірм. Оскільки різні темпи інфляції в різних країнах по різному впливали на динаміку курсу валют. Створювались умови для спекулятивного переміщення «гарячих грошей».

3. У 1970-х роках спекуляції загострили валютну кризу. Надлишок доларів у вигляді стихійної лавини «гарячих» грошей періодично падав то на одну, то на іншу країну, викликаючи валютні потрясіння і втечу від однієї валюти до іншої.

4. Нестабільність платіжних балансів. Хронічний дефіцит балансів одних країн (Англія, США) та активне сальдо інших (ФРН, Японія) посилювали різкі коливання курсів валют відповідно вниз та вгору.

5. Невідповідність принципів Бреттон-Вудської системи новому співвідношенню сил у світовому економічному просторі. Валютна система, яка базувалась на міжнародному використанні валют – долара та фунта стерлінгів, – внесла суперечність в інтернаціоналізацію світогосподарських зв'язків. Ця суперечність ще більше посилювалася у міру того, як США та Великобританія за допомогою своїх національних валют покривали дефіцит своїх платіжних балансів, зловживаючи їх статусом резервних валют.

6. Роль транснаціональних корпорацій (ТНК) у валютній сфері: ТНК володіють гігантськими короткостроковими активами в різних валютах, які можуть істотно перевищувати резерви центральних банків країн, де діють корпорації і, таким чином ТНК можуть вислизати від національного контролю. ТНК при спробах уникнути втрат або отримати прибутки беруть участь у валютних спекуляціях, надаючи їм гігантський розмах.

Хочу підкреслити, що Бреттон-Вудська система сприяла розвитку міжнародних економічних зв'язків. В той самий час ця система мала масу недоліків. Розмін паперового долара на золото за офіційною ціною можливий лише в умовах стабільності його купівельної спроможності. Зазначена умова є також необхідною для підтримання сталості курсових співвідношень. Проте забезпечити це в умовах паперово-грошового обігу виявилось неможливим. Збільшення зовнішнього боргу США, посилення політики західноєвропейських держав проти долара, зростання обсягу світової торгівлі (з яким не могли впоратись наявні резерви золота) а також причини наведені вище призвели до того, що Бреттон-Вудська валютно-фінансова система себе вичерпала і виявилась неефективною.

У 1979 р. у м. Кінгстоні на Ямаїці на нараді країн-учасниць МВФ була досягнута угода, що стала основою для створення нової валютної системи. Ця система набула чин-

ності 1 квітня 1978 р. Ямайська система утворилася як підсумок реорганізації Бреттон-Вудської валютної системи. З її ратифікацією було внесено зміни у статут МВФ, юридично закріплювалася демонетизація золота. Вона була заснована на моделі вільної конвертації валют для якої характерне постійне коливання обмінних курсів. Як резервні валюти використовуються німецька марка, швейцарський франк, а з 1975 р. уперше в цій ролі почала використовуватися японська єна, після чого питома вага американського долара у валютних резервах центральних банків значно скоротилася.

Зазначимо основні принципи Ямайської системи:

- офіційно скасований золотий стандарт і золоті паритети (скасована прив'язка валют до золота як для внутрішніх, так і для міжнародних операцій);
- зафіксована демонетизація золота: центральним банкам дозволяється продавати і купувати золото як звичайний товар за ринковими цінами;
- введена система СДР – спеціальні права запозичення у МВФ. Ця міжнародна розрахункова одиниця мала стати основою валютних паритетів та курсів, провідним міжнародним платіжно-розрахунковим засобом. СДР отримала статус альтернативи не лише золота, а й долара як міжнародних грошей. Проте фактично зберігається доларовий стандарт, бо ця валюта продовжує займати важливе місце у міжнародних розрахунках (2/3 усіх розрахунків), в офіційних валютних резервах, у валютному «кошику» СДР (39%); СДР можна використовувати як «світові гроші» для формування валютних резервів. Емісію СДР здійснює МВФ. У функції СДР також входить регулювання платіжних балансів і порівняння вартості національних валют. Крім СДР офіційними валютами були визнані долар США, британський фунт стерлінгів, швейцарський франк, японська єна, марка ФРН, французький франк (останні дві валюти трансформувалися в євро);
- скасування золотих паритетів валют та офіційної ціни на золото і таким чином витіснення золота з міжнародних розрахунків;
- встановлений режим вільно плаваючих валютних курсів: їх котирування формуються на валютному ринку на основі попиту і пропозиції. Держави можуть самостійно визначати режим формування валютного курсу з декількох варіантів.

Ямайська угода фактично зафіксувала відносини, що вже склалися у світі. Вона принесла світові доларовий стандарт демонетизувавши золото та фактично усунувши державний та міжнародний контроль на ринку золота [7, с. 242]. Разом з тим Ямайська угода узаконювала тенденцію до валютного поліцентризму.

Основними недоліками Ямайської валютної системи є:

- зростання кількості учасників і обсягу спекулятивного фінансового капіталу внаслідок впровадження системи SWIFT;
- суб'єкти фінансових ринків незалежні, тому що на сьогодні не існує жодної фінансової організації, яка б могла контролювати обсяг і рух спекулятивного капіталу;
- уряди і центральні банки країн постійно перебувають у стані очікування можливості виникнення фінансового краху внаслідок ризикового притоку або відтоку спекулятивного капіталу. Найбільш дієвим захистом від спекулятивного капіталу є встановлення валютних обмежень, проте, прийняття такого рішення суперечить положенням МВФ;
- рішення МВФ та інших міжнародних організацій, як правило, є запізненими в часі і носять виключно рекомендаційний характер.

Як бачимо, в умовах глобалізації світова валютна система стає більш нестабільною, що виявляється в збільшенні масштабів коливань валютних курсів і розвитку валютно-фінансових криз [8, с. 443].

Слід відзначити, що до ідеї золотого стандарту неодноразово зверталися і в подальшому. Наприклад, у середині 1970-х рр. була висунута ідея про створення фінансової сис-

теми, заснованої на використанні єдиної золотої валюти – альтернативи американському долару в якості платіжного засобу у взаємній торгівлі між мусульманськими країнами. Після світової енергокризи ціни на нафту і сировину злетіли, але світова торгівля була прив'язана до долара, як була, так і залишилася під контролем західних фінансистів, прибутки від нафти конвертувалися в американські боргові папери, і ніяк не можна було вивратися з американського тиску процентної економіки. Потрібна була альтернатива. Однак через розбіжності між мусульманськими країнами така єдина валюта так і не була введена в обіг.

У 1990-ті роки повертаються до ідеї універсальної мусульманської валюти – золотого динару. Після кризи 1998 року. Міжнародні спекулянти обвалили національні валюти ряду країн, але в свою чергу Малайзії вдалося подолати кризу з найменшими втратами для економіки у порівнянні з іншими країнами. Це вплинуло на те, що пропозицію малайзійського прем'єра доктора Махатіра Мохаммада щодо золотого мусульманського динара зустріли із захопленням. Основу системи золотого динара повинні були скласти двосторонні, а не багатосторонні угоди між мусульманськими країнами. Поступове введення золотого динара дозволила б уникнути дефіциту золотої сировини для виготовлення монет. У березні 2002 року Махатіра Мохаммада запропонував для розрахунків між ісламськими країнами ввести золотий динар. Його не планували використовувати в повсякденних розрахунках, досить, щоб запаси нової міжнародної регіональної валюти зберігалися в центральних банках країн-учасниць проекту. На думку прем'єра, якщо коливання ісламського динара будуть прив'язані до коливання цін на золото, вдасться надалі уникнути негараздів, що мали місце в минулому. Більш того, ризики спекуляцій з новою валютою будуть зведені до мінімуму, а це означає, що міжнародна торгівля отримає достатньо стабільний інструмент для розрахунків, що практично не потребує хеджування. За його сценарієм, країни, котрі взяли участь у проекті, повинні побудувати клірингову систему розрахунків золотим динаром, засновану на принципі взаємозаліків.

Таким чином у 2000 р. розпочала роботу електронна платіжна система Е-динара Ltd – банківська електронна платіжна система типу E-Gold, Gold Money, e-Bullion, діюча через Інтернет. Вона конвертувала за бажанням клієнта його кошти в золото, та в будь-яку іншу валюту, проводила розрахунки в динарах. В системі E-Dinar використовується однойменна одиниця E-Dinar, що дорівнює злитку чистого золота вагою 4,25 г, а також E-дирхам, що відповідає злитку срібла вагою 3 г. В офшорній зоні Лабуан (Малайзія) та еміраті Дубай (ОАЕ) були засновані компанії, що займаються чеканкою золотих і срібних монет. Відповідно до закону Шаріату банк не кредитує клієнтів, а клієнти не кредитують систему. Фізичне переміщення золота в системі Е-динар відбувається тільки при розрахунках від 100 тисяч доларів – за бажанням клієнта, як і видача металевого еквівалента. У сховищах компанії запланували мати рівно стільки злитків, скільки треба для покриття всіх вимог власників електронних динарів. На сьогоднішній день учасниками системи золотого динара є Малайзія, Саудівська Аравія, ОАЕ, Кувейт, Катар, Бахрейн і Оман. В даний час Малайзія використовує золотий динар в розрахунках з Брунеєм, Іраном, Бангладеш, Єменом, Мальдівами і деякими іншими мусульманськими країнами. Хочу зазначити, що спроби використати золотий динар в розрахунках країн-членів ОПЕК наштовхуються на активну протидію з боку МВФ. Серед суттєвих перешкод реалізації проекту відносять неоднорідність ісламського світу. Є й перешкоди об'єктивного порядку – недостатність світового золотодобування для введення міжнародного золотого стандарту. Втім, і зараз країнам – експортерам нафти та інших енергоресурсів ніщо не заважає підняти питання про енергетичні ресурси в обмін на золото. Однак підкреслимо, що поки це золото можна продати

на світовому ринку за долари або євро, залежність від доларової системи нікуди не зникає.

Як вже зазначалось раніше, ряд економістів всерйоз заговорили про необхідність нового «золотого стандарту» на тлі світової фінансової кризи, що почалася в 2008 р. Особливо популярною ця ідея стала в рядах критиків неокейнсіанської моделі економічного регулювання, втіленої в сучасній економічній політиці США, яка допускає практично необмежену емісію «паперових» грошей з метою стимулювання зростання ВВП.

Не можу не згадати колишнього главу Світового банку з 2007 р. до 2012 р. Роберта Зелліка та його ідею, яку він висловив у 2010 році, щодо створення нової валютної системи, так званого удосконаленого золотого стандарту, що призведе до стабілізації валютних ринків. У своїй статті, опублікованій в *Financial Times*, Р. Зеллік висловив думку, що міжнародне співтовариство має почати рух до «старого нового» валютного режиму, який прийде на зміну діючій моделі – Ямайській системі плаваючих валютних курсів, що не прив'язана до вартості золота, яка була введена на початку 1970-х рр. На його думку, світ рухається до створення нової системи, в якій долар буде лише однією з числа основних резервних валют з гнучкими обмінними курсами. «Підручники розглядають золото, як застарілі гроші, але ринки як і раніше використовують метал як альтернативний монетарний актив», – пише він, пропонуючи надати золоту особливу роль у новій фінансовій системі.

Слід зауважити, що після відходу від золотого стандарту американська валюта набула статусу нової загальної міри вартості, роль якої до цього виконувало золото. Тим не менш останнім часом США стали проводити все більше операцій по незабезпеченій емісії доларів, провокуючи падіння курсу долара на зовнішньому ринку та змушуючи інші країни включатися в «валютні війни» (гонку девальвацій) для збереження експортних переваг, констатують аналітики. Все це підриває і без того повільне відновлення світової економіки, а також довіру до паперових грошей на чолі з долларом.

Роберт Зеллік запропонував створити п'ятивалютну систему, куди увійдуть американський долар, євро, ієна, британський фунт і китайський юань, за умови інтернаціоналізації юаня, і прив'язати їх до золота, як до нового міжнародного стандарту. Іншими словами включити золото як міжнародний стандарт, який буде служити показником очікуваного ринками рівня інфляції. У такій системі також можливе використання золота як міжнародного орієнтиру ринкових очікувань щодо інфляції, дефляції і майбутніх курсів валют. Можливість реформування світової фінансової системи Зеллік пов'язує з рядом попередніх домовленостей.

Роберт Зеллік запропонував п'ятиступінчастий план стабілізації та реформи світової фінансової системи:

1. Для початку G20 повинна провести структурні реформи, здатні забезпечити економічне зростання та збалансувати попит. Передбачається, що США і КНР могли б досягти економічної угоди, на основі якої домовитися про процес ревальвації юаня і зниженні протекціоністських бар'єрів. Китаю також пропонується більше розвивати внутрішній ринок.

2. Могутні економічні держави, починаючи з G7, мають погодитися відмовитися від проведення самостійних валютних інтервенцій, за винятком особливих випадків, які будуть узгоджені з іншими членами.

3. Утворити системи дій країн-учасниць G20 з ліквідації диспропорцій у рівні післякризового розвитку (координації курсів валют країн, що розвиваються в рамках фінансової «двадцятки»).

4. G20 необхідно створити програму підтримки і стимулювання економічного зростання в країнах, що розвиваються.

5. G20 створить нову монетарну систему після успішного впровадження в дію перших чотирьох пунктів. Вона буде спиратися на кошик валют, що складатиметься з долару, євро, єни, фунта і юаня, і золота, як міжнародного орієнтира ринкових очікувань щодо значень інфляції, дефляції та майбутніх курсів валют.

Висновки: Здійснений аналіз дає підстави для таких висновків, що особливість сучасного етапу розвитку міжнародних економічних відносин визначається багатьма факторами. Серед яких поглиблення глобалізаційних процесів, взаємозалежність світових економік, нестабільність валютно-фінансової системи, що призводить до кризових явищ. Все це викликає збільшення використання золота в економічному обороті та збільшення прихильників до ідеї повернення до золотого стандарту, оскільки така грошова система є більш стабільною, завдяки фактично відсутній інтервенції у регулювання валютно-грошової системи з боку держав.

Золото еволюціонувало в кілька етапів: мірило вартості грошей, конвертація валют у золота, та золота у валюти; золото в якості державних резервів для погашення можливих дефіцитів платіжних балансів; перехід золота до товару, виключення його з грошового обігу.

Проаналізувавши сучасний стан економічної системи можна логічно зробити висновок, що Ямайська система стає менш ефективною. У зв'язку з цим багато економістів нашої країни хвилюються на думки до повернення до золотого стандарту чи створення нової системи золотого стандарту, або ж створення електронних платіжних систем на основі золота. Це обумовлено тим, що система золотого стандарту забезпечувала стабільність цін і національного грошового обігу, курсів валют, що в свою чергу сприяло міжнародній торгівлі.

Не можна не зауважити, що сьогодні все більш зростає роль золота в якості одного з елементів інвестування. Згідно з дослідженнями фінансових аналітиків дохідність цінних паперів на американському ринку протягом 1969-2009рр. зросла у 12 разів, нафти – у 25 разів, а золота – у 35 разів. Таким чином, абсолютно логічно, що диспропорції у розвитку світового господарства, нестабільність кон'юнктури ринків цінних паперів, падіння курсів основних світових валют, зростання інфляції впливають на те, що спостерігається підвищення питомої ваги і об'єму золота в резервних і страхових фондах держав, у фінансових активах інвесторів.

На мою думку, існує нагальна потреба у створенні нової світової валютної системи, але в найближчому майбутньому за такого великого обсягу попередніх погоджень і компромісів навряд чи вдасться втілити ідею нового «золотого стандарту», вона так і залишиться лише предметом дискусії. Ні для кого є не секрет, що кількість золота обмежена, на відміну від обсягів капіталів (а вірніше, їх грошового вираження), які йому доведеться обслуговувати. Потрясіння будуть неминучі, також цілком ймовірно, що зміняться геополітичні акценти, аж до появи своєрідних аналогів найбагатших близькосхідних монархій, тільки вже не нафтових, а «золотих». Щодо розвитку електронних платіжних систем на основі золота, на мою думку цей процес є досить складний та суперечливий, оскільки поки золото можна продати на світовому ринку за долари або євро, залежність від доларової системи нікуди не зникає.

Список використаної літератури

1. Шпаргало Г. Є. Регулятивні аспекти еволюції грошових систем // Науковий вісник НЛТУ України - 2009. – Вип. 19.1 – с. 139.

2. Richard N. Cooper, The Gold Standard : Historical Facts and Future Prospects / Richard N. Cooper, Rudiger Dornbush, Robert E. Hall // Brookings papers on Economic Activity – Vol. 1982 - No.1. – с. 1-56.
3. Струк Т. Исторические аспекты существования золотого стандарта / Татьяна Струк // Банкаўскі веснік, Сакавік – 2011. – 7 [516] – с.12-14.
4. Обухов Н. П. Бреттон-Вудская валютно-финансовая система / Н.П. Обухов // Финансы. – 2008. – № 12. – с. 70-74.
5. Босак А. О., Кошовський Р. П. Золото як елемент нової фінансової системи / А. О. Босак, Р. П. Кошовський // Наука й економіка – 2012 – №1(25) – с. 10-15.
6. Солонінко К. С. Міжнародна економіка – К.: Кондор, 2008. – 380 с.
7. Шкребець М. С. Особливості формування і розвитку грошової культури в Україні /М. С. Шкребець // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства : зб. наук. праць. – Харків, – 2010. – Вип. 16. – с. 238-242.
8. Єсаян Е. М. Напрями реформування світової валютно-фінансової / Е.М. Єсаян //Проблеми розвитку внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект : сборник научных трудов. – Донецьк, 2010. – Ч. 2. – с. 442-444.
9. Беккин, Р.И. Исламская валюта: золотой динар //Финансы и кредит. – 2007. – № 25 (265). – С. 75.
10. Шапран В., Шафран Н. Золотий динар – новий інструмент глобалізації? [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.finmir.com.ua/content/view/77/170/lang,uk/>
11. Слита Татарстана: Золотой динар [електронний ресурс] – Режим доступу: http://rus.ruvr.ru/2012_06_27/79490594/
12. Harding R. Zoellick's call on gold standard dismissed // Financial Times, 2010. – November 8.